

Odilon-Gbènoukpo Singbo

Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242, HR–10000 Zagreb
odilonsing@gmail.com

Postsmrtno stanje: metafizičko-eshatološke ambicije transhumanizma

Sažetak

U radu se ispituju metafizičke i eshatološke implikacije transhumanizma, osobito u svjetlu njegove ideje o besmrtnosti ljudske vrste. Kroz jezgrovit prikaz povijesnog okvira pojave transhumanističkog pokreta, rad ističe njegove glavne karakteristike kao što su poboljšanje čovjeka, nadilaženje ljudskoga i pobjeda inherentnih čovjekovih nedostataka pomoću suvremenih grana znanosti te suvremene tehnike. Navedene karakteristike pomažu u shvaćanju metafizike i eshatologije na način kako ih formiraju neki aspekti transhumanizma. Upravo su ti aspekti po svojim načelima nedvojbeno tehničke i sekularne naravi jer se odmiču od religioznog shvaćanja ljudskih čežnji i smrti. Često se smrt shvaća kao greška, a proces starenja kao patološko, ponižavajuće, ali izlječivo stanje. Transhumanizam na taj način označava kraj humanističko-transcendentalne perspektive o slobodnom subjektu stvorenom dobrotom i spašenom ljubavlju Boga u otajstvu Isusa Krista. Kroz rad se argumentira da tehnokratska rješenja ne mogu ispuniti temeljne ljudske čežnje.

Ključne riječi

postsmrtno stanje, transhumanizam, metafizika, eshatologija, tehnika, tehnologija, besmrtnost, poboljšanje, religija

Uvod

Znanstvena je literatura preplavljena raznim pojmovima s prefiksom *post-*, što često aludira na nadidenost nekoga razdoblja, odnosno na zbivanja koja se odnose na nove epohalne okolnosti i opisuju novo ili drugačije stanje stvari te aktualnosti vremena. Jean-François Lyotard skovao je aktualan pojam *postmoderna*¹ kojim opisuje kulturno stanje u postindustrijskim i informatičkim društvima zapadne civilizacije u 20. stoljeću. Nije, prije svega, riječ o odlasku iz moderne, već o samoj svijesti u određenom raskidu i promišljanju o moderni iz druge perspektive. Kako jasno obrazlaže Žarko Paić u svojem *Posthumanom stanju*, »postmoderna je, dakle, stanje, a ne epoha.«² U tom postmodernom i posthumanom stanju, tehnologija ima gotovo hermeneutičku ulogu spajanja raznih područja, ne samo znanosti općenito nego i konkretno ulazi u sferu kulture, religije i eshatologije, pokušavajući dati odgovor na drevna egzistencijska pitanja. Takvom sveobuhvatnom ambicijom stvara se novo stanje, a ne epoha.

1

Usp. Jean-François Lyotard, *La condition postmoderne: rapport sur le savoir*, Minuit, Pariz 1979.

2

Žarko Paić, *Posthumano stanje. Kraj čovjeka i mogućnosti druge povijesti*, Litteris, Zagreb 2011., str. 34.

Takvo stanje nazivamo *postsmrtnim stanjem*³ jer se pod utjecajem filozofskog, znanstvenog i kulturnog pokreta zvanog *transhumanizam* želi, s jedne strane, dati odgovor na metafizička pitanja, a s druge strane, sve više i više prevladava ambicija kojom se čovjeku obećava mogućnost besmrtnog življenja posredstvom blagodat digitalnoga doba. Filozofsko-teološki pogled na život i njegovu dugovječnost kao plod dobrote i ljubavi Boga Stvoritelja postaje predmet tehničkih konvergencija kroz prožetost nanobiotehnologije i računalnih strojeva. Premda transhumanizam ne polazi isključivo od tehničkih konvergencija, nego prihvaća mogućnost nekih tradicionalnijih metoda postizanja dugovječnosti kao što su paleo dijeta, tj. nutritivno bogata prehrana iz prirode, pažljivo uzimanje suplemenata i lijekova koji čuvaju cjelokupno zdravlje,⁴ treba ipak istaknuti da metafizičko i eshatološko obzorje ljudskog stanja postaje fluidno, predmet manipulacije i neizvjesna zbilja podložna tehničkoj, odnosno kibernetičkoj performativnoj učinkovitosti. Temeljna je premisa ovog članka da *postsmrtno stanje* kojem teži transhumanizam potpisuje kraj humanističko-transcendentalne perspektive o slobodnom subjektu stvorenom dobrotom i spašenom ljubavlju Boga u događaju Isusa Krista, pretvarajući smrt u bolest koju treba pod svaku cijenu liječiti. Nije, dakle, ovdje namjera razmatrati opći pokret transhumanizma, već neke njegove struje koje se tiču metafizičkog i eshatološkog pogleda na čovjeka i na njegovu postsmrtnu budućnost.

Temeljne postavke transhumanizma

Jezgroviti povijesni obrisi

Temeljna metafizičko-eshatološka misao transhumanizma sastoji se u poboljšanju (fizičkom, kognitivnom, emocionalnom, moralnom)⁵ čovjeka pomoću znanstveno-tehničkih dostignuća, s jedne strane, a s druge strane, omogućiti mu besmrtnost kroz pobjedu procesa starenja i svega što je manjkavo u čovjeku. No takva ideja nije nastala transhumanističkim pokretom, već dolazi iz samih korijena čovječanstva. Može se reći da je ta misao stara koliko i čovječanstvo, ali se u ranijim razdobljima očitovala na razne i 'prirodnije' načine no što to pokazuje transhumanizam.

Spomenimo neka od filozofskih promišljanja.⁶ Dvojica predsokratovskih mislilaca Parmenid i Heraklit imaju posebnu važnost. Parmenid je u svojim filozofskim traganjima posebno isticao trajnost bitka koji je savršen, jedan i identičan sebi, nema porijeklo, ali nema ni konac,⁷ dok je Heraklit zastupao promjenjivost stvari⁸ i tzv. *aktualizam*.⁹ Promjena je prvotna, a identitet je kao nepromjenjivost ustvari iluzija. Jedino je *Logos* od počela, ostaje nepromjenjiv i čini jedinstvo svih bića, uključujući i ljude (u neprestanoj promjeni), premda ga ne razumiju i nisu ga svjesni.¹⁰ Jedan i drugi – za razliku od radikalnog suprotstavljanja koja im se ponekad nametnu – dijele slično uvjerenje, a to je da načelo promjene izmiče promjeni. Međutim, taj princip nije identičan kod jednog i drugog. Za Heraklita je logos, dok je za Parmenida bitak taj koji nije podložan vremenu. Premda se transhumanisti odveć često ne pozivaju na predsokratovce, možemo reći da njihova metafizika trajnosti i promjene sadrži slične ideje u kojima nalazimo temelje daljnjih promišljanja u transhumanističkoj filozofiji jer, s jedne strane, traga za trajnim i beskonačnim životom, a s druge strane, tu trajnost želi ostvariti kroz promjenu ljudske naravi.

Grčka i mezopotamijska mitologija jasno opisuju ljudsku ambiciju koja poprma svoje konkretne oblike u postmodernom postsmrtnom stanju. Prometej

je htio učiniti čovjeka jednakog bogovima,¹¹ a Gilgameš traga za besmrtnošću.¹² Ne smijemo zaboraviti Hermesa Trismegistosa kao mješavinu egipatskog boga znanosti i zvjezdoznanstva Thota i grčkog Hermesa.¹³ Ta je mješavina opravdavala želju za besmrtnošću, ali i rodila gnostičku religiju hermetizma s uvjerenjem da će znanje igrati otkupiteljsku ulogu u svijetu.¹⁴ Ovdje hermeneutski ključ za razumijevanje stvari prolazi kroz razne kodove – npr. *numerički* ili *digitalni kod* s Pitagorovim učenicima, *alfabetski kod* s kabalistima, *informacijski kod* u suvremenim digitalnim znanostima. Petnaesto stoljeće iznjedrilo je kršćanskog filozofa Giovannija Pica della Mirandolu koji potiče čovjeka da bude »klesar vlastitog kipa« i »stvoritelj sebe samoga«.¹⁵ U tom duhu, čovjek nije sasvim i unaprijed programiran po naravi jer misliti bi tako značilo priznanje nečega što bi bilo specifično čovjekovo. Zapravo je ljudska narav neodređena i nedefinirana. Misliti bi drugačije vodilo do antropocentričkog rasizma, tj. do *specizma*. Čovjek je, dakle, otvorena mogućnost bez posebne specifičnosti.

Godine 1620. Francis Bacon u svojem glasovitom *Novom organonu* istaknuo je razna obećanja za postizanje drugačijeg i boljeg prirodnog stvorenja posredstvom umreženog djelovanja znanosti i (političkih) vlasti. Po njegovu

3

Usp. Céline Lafontaine, »The Postmortal Condition: From the Biomedical Deconstruction of Death to the Extension of Longevity«, *Science as Culture* 18 (2009) 3, str. 297–312. Ovaj je članak proširena verzija rada godinu ranije objavljenog na francuskom jeziku. Usp. Céline Lafontaine, »La condition postmortelle. Du déni de la mort à la quête d'une vie sans fin«, *Études* 10 (2008) 409, str. 327–335. U radu ćemo se služiti jednom i drugim verzijom.

4

Usp. Michael R. Rose, »Immortalist Fictions and Strategies«, u: Max More, Natasha Vita-More (ur.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, Wiley-Blackwell, Malden, Oxford 2013., str. 196–204, str. 201–202.

5

Usp. Marija Selak, *Ljudska priroda i nova epoha*, Naklada Breza, Zagreb 2013., str. 76–92.

6

Više o povijesti i nastanku transhumanističkog pokreta vidi: M. Selak, *Ljudska priroda i nova epoha*, str. 103–105.

7

Usp. Parmenid, *O prirodi*, fr. 8, 1–60, preveo Mislav Ježić, u: Mislav Ježić, *Mišljenje i riječ o bitku u svijetu. Filozofsko-filološki ogledi*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1989., str. 16–18.

8

Usp. Branko Despot, »Tako kazuje Heraklit, Efežanin«, preveo Branko Despot, u: Branko Despot, *Vidokrug apsoluta. Prilog indiskuta-*

bilnoj diagnostici nihilizma, Demetra, Zagreb 2008., str. 395–429, br. 10–12, str. 403, br. 62–67, str. 417.

9

Usp. Luka Perušić, »Agon-kompleks«, *Filozofska istraživanja* 35 (2015) 3, str. 415–433, str. 420.

10

Usp. B. Despot, »Tako kazuje Heraklit, Efežanin«, br. 1, str. 400–429, str. 401. Više o značenju pojma *logosa* u Heraklitovu filozofskom promišljanju vidi: Igor Mikecin, *Heraklit*, Matica hrvatska, Zagreb 2013., str. 7–17.

11

Usp. Platon, *Protagora*, preveo Koloman Rac, Matica hrvatska, Zagreb 1915., br. 11, str. 45–47.

12

Više o tome vidi: Nick Bostrom, »A History of Transhumanist Thought«, *Nick Bostrom*. Dostupno na: <https://www.nickbostrom.com/papers/history.pdf> (pristupljeno 11. 5. 2020.).

13

Više o tome vidi: Jean-Michel Besnier, »D'un désir mortifère d'immortalité. À propos du Transhumanisme«, *Cités* 3 (2013) 55, str. 13–23, str. 18.

14

Ibid., str. 18.

15

Jean Pic de la Mirandole, *Discours sur la dignité de l'homme*, preveo Yves Hersant, Eclat, Pariz 1993., str. 7–9.

mišljenju, ta obećanja za ireverzibilni napredak čovjeka dali su »brbljavi i fantastični ljudi« poradi prijevere. Za našu temu je zanimljiv popis tih obećanja jer su postali nagovještaj onoga što danas obećava transhumanizam:

»... produljivanje života, sprečavanje starenja, olakšavanje boli, ispravljanje prirodnih pogrešaka, varke osjetila, sputavanje i poticaj osjećajâ, prosvjetljivanje razumskih sposobnosti, pretvorba supstancija i proizvoljna pojačavanja i povećavanja gibanjâ.«¹⁶

Ovakav popis mogućnosti čije ostvarenje ovisi isključivo o čovjeku nastavlja stari mitološki san, a to je nadilaziti granice ljudskog stanja u kojima nas drži biološka vulnerabilnost koja rađa smrt. Ljudska se vrsta oduvijek borila s tom vulnerabilnošću kao izvorom svoje konačnosti. Ali je kroz razne kulture – kršćanske i nekršćanske – nastojala dati smisao toj neizbježnoj istini svojeg stanja. No, razvoj transhumanističkih ideja naprosto je pretvorio pitanje providnosti i Božje volje u mitove kojih se treba čovjek riješiti. To je ono što je Prosvjetiteljstvo pokušalo stavljajući čovjeka u središte društvenih zbivanja te dajući znanostima i razumu svu moć. U toj logici treba shvatiti Condorcetovu ideju o produživanju ljudskog vijeka pomoću medicinskih znanosti,¹⁷ Rousseauovu *perfectibilité*¹⁸ – *usavršivost* čovjeka – te drugih filozofa devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Nietzsche će govoriti o *Gesundheit* – *Velikom zdravlju*¹⁹ kao aksiološkom kriteriju rastućeg života posredstvom volje za moć. To je zdravlje za kojim se bezumno i neuredno čezne. Transhumanistička metafizika poprima i eugeničke dimenzije Haldanovim promišljanjima preko kojih je kovao pojam *ektogeneze*²⁰ kao mogućnosti potpune izvantjelesne oplodnje pomoću umjetnog uterusu. Subjekt postaje *alfa* i *omega* svoje evolucije smatrajući da bolest i starenje nemaju nikakvu nužnost, a gen postaje predmet eksperimenata. Ukratko, mehaničkom duplikacijom ljudskoga može se izbjeći seksualnu reprodukciju sa svime što nosi, poput otvorenosti prema ljepoti drugosti, zatim iznenadnost, neplaniranost i nepredvidivost. Valja ovdje spomenuti i činjenicu – radi približavanja dosega ovakve metafizike – da ektogeneza sa svim drugim etički upitnim eugeničkim zahvatima vodi k *postgenderizmu*²¹ kao stanju dokinuća drugosti, različitosti i komplementarnosti u ime apsolutne autonomije pojedinca. Time ne smatramo da su svi transhumanisti pobornici *postgenderizma*. No takve su ideje makar dijelom privlačne nekima od njih, poput Donni Haraway.

Sam se pojam transhumanizma pojavljuje 1957. godine zahvaljujući Julianu Huxleyju. Po njegovu mišljenju:

»Ljudska vrsta, ako želi, može nadilaziti sebe – ne tek sporadično (...) već u potpunosti kao čovječanstvo. Trebamo ime za takvo novo vjerovanje. Možda *transhumanizam* bi mogao služiti: čovjek ostajući čovjek, ali nadilazi sebe samoga po ostvarenju novih mogućnosti svoje [naravi] i za svoju ljudsku narav. 'Vjerujem u transhumanizam': jednom kada bude dovoljno ljudi koji bi to istinski rekli, ljudska vrsta bit će na pragu nove vrste egzistencije (...). Napokon će svjesno ispuniti svoju stvarnu sudbinu.«²²

Ovakvim opisom budućnosti ljudske vrste, Huxley je (ne)svjesno zazidao temelje novog filozofskog pravca s dalekosežnim posljedicama i mnogobrojnim pobornicima. Nekoliko godina ranije, Norbert Wiener objavio je svoje djelo²³ o kibernetici tj. o kiborzima kao sintezi biološkog organizma i mehaničkog stroja. Njegove filozofsko-kibernetičke misli postaju znakovite i dragocjene za nadolazećeg transhumanističkog čovjeka, odnosno posliječovjeka. Na taj način postmoderna uvodi novi način reguliranja društvenih zbivanja jer se ljudske djelatnosti znatno određuju na temelju informacije i učinkovitosti, a ne legitimiteta. Jacques Derrida inicirao je filozofski pokret dekonstrukcije misli, odnosno logocentrističke metafizike koja je lišavala postmoder-nog čovjeka njegovih korijena, njegovog identiteta i svakog ideala. Takva

dekonstrukcija jezične produkcije značenja predstavlja »određeno iskustvo emancipatorskog obećanja«. ²⁴ S obzirom na to da se, po mišljenju Derridaa, demokratski događaj u društvu ne može ostvariti bez »dekonstrukcije ideje 'biti' čovjeka i svijeta«, ²⁵ mesijanskoga bez religije i teologijskoga bez Boga, neki njegovi kritičari zaključuju kako je zaboravio na dekonstrukciju ideje tehnike te je time (ne)izravno utjecao na postepeno i tehničko promoviranje nestanka granica između čovjeka i životinje, živog bića i stroja, duše i tijela, fizičkoga i virtualnoga, prirode i kulture. ²⁶ Polazimo li od te logike nestanka granica, nameće se zaključak da kultura nedekonstrukcije tehnike primijenjene na čovjeka očituje »transtehničku bit tehnike«. ²⁷

Transhumanistička antropotehnogeneza

Znanstvena literatura poznaje razne definicije transhumanizma. Stožerni pojmovi kojima se izražavaju te definicije su *poboljšanje*, *čovjek* i *tehnika*. Prema Svjetskoj transhumanističkoj organizaciji, transhumanizam je

»... intelektualni i kulturni pokret koji afirmira mogućnost i poželjnost suštinskog poboljšavanja ljudskog stanja primjenom razuma i posebno uporabom tehničkih rješenja kako bi se

16

Francis Bacon, *Novi organon ili istinske upute za razjašnjavanje prirode*, preveo Viktor D. Sonnenfeld, Naprijed, Zagreb 1986., I. knjiga, br. 87, str. 83.

17

Usp. Nicolas de Condorcet, *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, Flammarion, Pariz 1988., str. 293–295.

18

Usp. Jean-Jacques Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, Flammarion, Pariz 1999., str. 100–102.

19

Više o Nietzscheovu promišljanju o velikom zdravlju vidi: Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft: La gaya scienza*, Verlag von E. W. Fritsch, Leipzig 1887.; Marco Vozza, Judith Revel, »Nietzsche et la grande santé affective«, *Lignes* 1 (2002) 7, str. 263–281.

20

Usp. John Burdon Sanderson Haldane, *Daedalus*, Kessinger Publishing, Montana 2004.; Rosemarie Tong, »Out of Body Gestation: In Whose Best Interests?«, u: Scott Gelfand, John R. Shook (ur.), *Ectogenesis: Artificial Womb Technology and the Future of Human Reproduction*, Rodopi, Amsterdam, New York 2006., str. 59–76, str. 61.

21

Više o *postgenderizmu* u duhu transhumanizma vidi: George Dvorsky, James Hughes, »Postgenderism: Beyond the Gender Binary«, *IEET*. Dostupno na: <https://ieet.org/archive/IEET-03-PostGender.pdf> (pristupljeno 10.

4. 2020.); Donna Haraway, »A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century«, *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, Routledge, New York 1991., str. 149–181, str. 150.

22

Julian Huxley, *New Bottles for New Wine*, Chatto & Windus, London 1957., str. 17.

23

Usp. Norbert Wiener, *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, The MIT Press, Cambridge 1948.

24

Jacques Derrida, *Sablasti Marxa: Stanje duga, rad tugovanja i nova Internacionala*, preveo Srđan Rahelić, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2002., str. 80.

25

Žarko Paić, »Zajednica bez uvjeta: o dekonstrukciji subjekta moderne politike«, *Politika misao* 50 (2013) 4, str. 20–47, str. 38.

26

Usp. Jean-Francois Mattei, *Questions de conscience. De la génétique au posthumanisme*, Les liens qui libèrent, Pariz 2017., str. 126.

27

Ivana Greguric, *Kibernetička bića u doba znanstvenog humanizma. Prolegomena za kiborgoetiku*, Hrvatsko filozofsko društvo, Pergamena, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku, Zagreb 2018., str. 49.

usporilo ili eliminiralo starenje i uvelike poboljšale ljudske intelektualne, fizičke i psihološke sposobnosti.«²⁸

Ova definicija potiče na raščlambu transhumanizma kroz neka uvjerenja. Ponajprije, okončanje bolesti kroz borbu protiv starenja,²⁹ što vodi do besmrtnosti kao moguće i poželjne zbilje. Ljudska narav postaje otvoren sustav koji bi trebao postepeno izmicati kontroli fiksizmu kao nepromjenjivom stanju ljudskoga. Valja istaknuti da je transhumanizam blizu još širem filozofskom pokretu zvanom posthumanizam. Upravo stoga transhumanizam najavljuje kraj ljudskoga, ali i dolazak drugog ljudskoga, tj. posliječovjeka s dugovječnošću, znatno povećanim kognitivnim sposobnostima i neopisivim emotivnim užiticima. Nikodem i Brstilo ističu kako

»... u razmatranju procesa bitnog produženja ljudskog života (u konačnici usmjerenih k 'besmrtnosti') ističu se najmanje dva moguća puta: prvi, zamjena određenih 'dotrajalih' dijelova tijela (organa, udova), proizašla iz potrebe ili želje, novim dijelovima (koji mogu biti biološke ili nebiološke 'replike'), te drugi, potpuno uranjanje u virtualne svjetove.«³⁰

Za dublje razumijevanje transhumanizma iznio bih sažeto još tri važne teze. Prva je teza tehničke naravi, a radi se o konvergentnim tehnikama (iz područja nanotehnologije, biotehnologije, informatika te kognitivnih znanosti – NBIC) kojima bi se ljudi trebali služiti ako žele preoblikovati svoju vulnerabilnu i ponižavajuću narav.³¹ Druga je teza idealističke naravi, ističe robotiku kao mogućnost auto-kreacije pomoću koje bismo nadilazili inherentne tjelesne granice.³² Treća se teza tiče etičkog imperativa pomoću kojega etika, uvjetovana tehnikom, potiče na dvije prethodne, a u središtu je osobna volja i tzv. morfološka sloboda upisana u osmu točku transhumanističke deklaracije:

»Podržavamo dozvoljavanje pojedincima da sami izaberu na koji način žele voditi svoj život. Ovo uključuje upotrebu tehnika koje mogu biti razvijene u svrhu pomoći u boljem pamćenju, koncentraciji i mentalnoj energiji, terapija za produženje života, tehnika koje se tiču reproduktivnog izbora, procedura koje se tiču zamrzavanja ljudskog tijela i ostalih mogućih ljudskih modifikacija i tehnika poboljšanja.«³³

U tom etičnom imperativu, pojam vrijednosti u moralnom smislu nestaje, odnosno tehnika postaje temeljna vrijednost. Etičnost je uvjetovana tehnikom. Stoga je razumljivo da postepeno nestaje granična razlika u definiciji tijela i duše, odnosno odvija se asimilacija dvaju pojmova u kojoj duša nestaje u korist tijela. A nestankom te nematerijalne dimenzije čovjek postiže mogućnost da postane više nego ljudski. Ili pak po našem sudu manje ljudski. Kada je u pitanju nestanak granice između tijela i duše, valja reći da transhumanisti naginju svojevrsnoj »dualističkoj ontologiji«³⁴ tehnicističkog nadahnuća jer, želeći staviti naglasak na *mind uploading* (učitavanje uma), zapravo mu suprotstavljaju tijelo kao prepreku koje se treba riješiti. Svjestan tog dualizma koji je vrebao i dalje vrebata same kršćanske duhovnosti, Drugi vatikanski koncil na početku svoje *Konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu* ističe kako će njegovo

»... izlaganje biti čovjek – i to jedan i cijeli, s dušom i tijelom, sa srcem i savješću, s umom i voljom.«³⁵

Vratimo se na pitanje transcencije. Kako se – po transhumanistima – ostvaruje temeljna transcencija? Služeći se pojmovima u ranijim Huxleyjevim spisima – bez namjere da izjednačimo transhumanizam s religijom – možemo reći da se nalazimo u *religiji bez Objave*,³⁶ a NBIC su oruđa spasenja čovječanstva. Transcencija se može, stoga, shvatiti kao čin nadilaženja sebe pomoću tehnike, s jedne strane, a s druge strane, to nadilaženje nosi religij-

sko-eshatološku perspektivu, ali bez povezanosti s nekom Objavom. Konvergentne tehnike služe kao posrednice između čovjeka i »boga«, tj. našeg nadolazećeg stanja i čovječanstva. NBIC postaju po naravi transcendentne zbiljnosti. Ta se njihova narav upravo temelji na uvjerenju da će omogućiti nestanak razlike između ljudskoga i strojnoga. One posjeduju takvu narav jer otvaraju put k transcendentnoj budućnosti ljudskog bića. Korijen takve transcendentne moći NBIC-a francuski filozof Bernard Stiegler nalazi u onome što naziva »tehnogenezom« kao odnosom između čovjeka i tehnike. Za njega se proces antropogeneze odvija paralelno s procesom tehnogeneze u mjeri u kojoj su ljudska bića i tehnički artefakti gotovo u međusobnom konstitutivnom odnosu.³⁷ Tehnogeneza je, dakle, sukonstitutivnost ljudskoga i tehničkoga. Primjenjujući na transhumanizam, Katherine Hayles smatra da

»Većina verzija (transhumanizma) dijeli hipotezu da je tehnologija uključena u spiralnu dinamiku koevolucije s ljudskim razvojem. Ta mi se hipoteza, poznata kao tehnogeneza, čini uvjerljivom pa čak virtualno nepobitnom i ne primjenjuje se samo na suvremenog čovjeka nego i na *Homo sapiens* preko eona, biološki, psihološki, društveno i ekonomski oblikujući vrste.«³⁸

Po svemu sudeći, antropotehnogeneza predstavlja ontološku metamorfozu ljudskoga u više nego ljudskog čovjeka, a sam čovjek pomoću NBIC-a postaje vlastiti 'božanski' horizont. NBIC kao posrednice služe tome da naše čovječstvo u postsmrtnom stanju postaje više od čovječstva.

28

Citirano prema: Ivana Greguric, »Kiborgizacija u sportu – stvaranje tijela bez granica u doba transhumanizma«, *Metodički ogleđi* 19 (2012) 1, str. 95–111, str. 96.

29

Usp. Aubrey de Grey, »The Curate's Egg of Anti-Anti-Aging Bioethics«, u: M. More, N. Vita-More (ur.), *The Transhumanist Reader*, str. 215–219.

30

Krunoslav Nikodem, Ivana Brstilo, »Kiborzi i 'djeca po narudžbi' 2.0: prihvaćenost koncepcija poslijeljudskog života u hrvatskom društvu«, *Revija za sociologiju* 42 (2012) 1, str. 61–87, str. 65.

31

Usp. Heidi Campbell, Mark Walker, »Religion and transhumanism, Introducing a Conversation«, *Journal of Evolution and Technology* 14 (2005) 2, str. 1–15, str. 1.

32

Usp. Hans Moravec, *Mind Children: The Future of Robot and Human Intelligence*, Harvard University Press, Cambridge 1988., str. 116.

33

Citirano prema: I. Greguric, *Kibernetička bića u doba znanstvenog humanizma*, str. 76.

34

Thomas D. Philbeck, »Onscreen Ontology: Stages in the Posthumanist Paradigm Shift«, u: Michael Hauskeller, Thomas D. Philbeck,

Curtis D. Carbonell (ur.), *The Palgrave Handbook of Posthumanism in Film and Television*, Springer Nature, Switzerland AG 2019., str. 391–400, str. 392.

35

Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu (7. 12. 1965.), u: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2008., br. 3. Ivan Pavao II. govori o ljudskoj osobi kao »ujedinjenoj cjelini«. – Usp. Ivan Pavao II., *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu* (22. 11. 1981.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2009., br. 8.

36

Usp. Julian Huxley, *Religion Without Revelation*, Harper, New York, London 1927.

37

Usp. Bernard Stiegler, *Technics and Time 1. The Fault of Epimetheus*, preveli Richard Beardsworth, George Collins, Stanford University Press, Stanford 1998., str. 22–26.

38

Katherine Hayles, »H-: Wrestling with Transhumanism«, *Metanexus*. Dostupno na: <https://www.metanexus.net/h-wrestling-transhumanism/> (pristupljeno 4. 4. 2020.).

Metafizička transcendentnost bez Transcendencije

Jedna je od grešaka koju formiraju neki aspekti transhumanizma u metafizici zanemarivanje momenta transcendentnosti. Naime, temeljna je postavka transhumanističke metafizike ontološka ranjivost ljudske vrste koja se odražava kroz njezino smrtno stanje. Jaz među ljudskom konačnošću, njegove neiskorjenjive čežnje za beskonačnim i Beskonačnim izvor je raznih egzistencijskih tjeskoba koje čine ljudsku vrstu stagniranom vrstom zbog toga što je dinamika evolucije završila u slijepoj ulici. Iz toga je stanja može izbaviti jedino tehnički skok, a ne pomoć svega što se donedavno smatralo Transcendencijom. Ta se preobrazba svojstava bića pomoću tehnike smatra novom transcendencijom jer pomaže u vidljivom oblikovanju subjekta kojeg oslobađa svih bioloških determinizama. Za subjekt je stvoreno stanje *amortalnosti* (*amortality*) koje, prije svega, znači radikalno proširenje života dobrim i »velikim zdravljem«, ali još ne znači nužno besmrtnost. Fizičke i kognitivne sposobnosti doživljavaju poboljšanje koje će ih kasnije voditi do postsmrtnog stanja. Treba imati na umu da takvo poboljšanje smjera na temeljnu preobrazbu ljudske naravi, što stvara bojazan od mogućeg gubljenja

»... svakog osjećaja 'zajedničke ljudskosti', jer ćemo imati ljudske gene pomiješane s tolikim drugim vrstama da nam više neće biti posve jasno što je to, zapravo, čovjek.«³⁹

Prema tome, ovakva metafizika ne crpi svoj *raison d'être* iz drugog izvora ili iz Bitka, ni od Boga, ni od Majke Prirode. Subjekt je suveren gospodar vlastite sudbine i stvoritelj sebe samoga, kako je već istaknuo Pico de la Mirandola. To je potraga za trijumfom duha nad Prirodom s radikalnim odbijanjem Riječi po čijem Dahu sve postade (usp. Iv 1,1–3).

Prema transhumanistu Simonu Youngu, prevlast tehnike i znanosti u ovakvoj metafizici proizlazi iz čvrstog i

»... strastvenog vjerovanja u transcendiranje ljudskih granica – ne posredstvom religije ili politike, nego znanosti.«⁴⁰

To je prijenos stava vjere iz sfere religije u svijet znanosti i tehnike koje proživljavaju određen sakralizirajući pristup, preobražavajuću ulogu te spasonosno poslanje i svrhu. Po Maxu Moreu, postoji nekoliko konstitutivnih elemenata kojima se može ostvariti transcendencija, tj. prijelaz iz ljudskog stanja u posthumano, odnosno postsmrtno stanje. Izdvajamo četiri:⁴¹

- okončanje tiranije smrti i starenja;
- razvijanje osjetila, sposobnosti pamćenja i same inteligencije;
- preustroj tijela kako bi se eliminirale morfološke i fizičke manjkavosti;
- kontrola iracionalnih emocija i njihovo poboljšanje do profinjenog stanja.

U temeljima ovih elemenata nalazi se tehnicističko i sekularističko poimanje transcendencije. Jasno je vidljivo da je posrijedi prožimanje sekularnoga i religijskoga. Iz religijskog aspekta transcendencija je nadilaženje, onkraj subjekta pomoću posredovanja religioznog iskustva, a iz sekularne perspektive takvo iskustvo u ljudskom stanju se može i ostvariti preko znanstveno-tehničkih dostignuća koja postaju posrednička zbilja i koja »*su spram božanskoga bitka ravnodušna*«. ⁴² Premda transhumanizam po svojoj biti nije zainteresiran za religiozno iskustvo, nije nužno izravno kontradiktoran s religijom. Naime, neki njegovi pobornici vide u umjetnoj inteligenciji svojevršno božanstvo. Tako je Anthony Levandowski, američki informatički inženjer, utemeljio 2015. godine »Way of the Future« (WOTF), Crkvu koja štuje umjetnu inteligenciju. Premda na prvi pogled ovo zvuči smješno i irelevantno, treba istaknuti

da je osnivač među začetnicima tzv. autonomnih automobila za koje se smatra da će uskoro biti naša svakodnevica. On smatra da »ono što će biti stvoreno bit će zaista bog«. ⁴³ I među nekim se religijskim zajednicama razvija pokušaj divinizacije ne samo umjetne inteligencije nego i cijelog transhumanističkog pokreta. Jedna od takvih zajednica dolazi nam iz 2006. godine, a riječ je o američkom *Transhumanističkom društvu mormona (Mormon Transhumanist Association)* ⁴⁴ koje promiče tzv. *transfigurism – preobražizam*, (ne)izravno aludirajući na Isusovo iskustvo preobraženja na Gori (usp. Mt 17,1–4).

To je ostvarenje transcendentnoga po imanentnome jer je moć u rukama samog subjekta, što nije slučaj u religijskom svijetu. U tome se nalazi određena ambivalentnost transhumanističke metafizike jer usredotočuje sva iskustva – imanentna i transcendentna – na sam subjekt posredstvom tehnike. I dalje su prisutne religijske ambicije, ali su sekularizirane i stvaraju – kako ističu neke misli iz već spomenutog Huxleyjeva djela – *religiju bez Objave*.

»... religija najvišeg i najvećeg karaktera može opstojati s potpunom odsutnošću vjere u objavu u bilo kakvom neposrednom smislu te riječi i u onu srž objavljene religije, osobnog Boga.« ⁴⁵

Time je isključena objava odozgor, što je ključno svojstvo i vlastitost tzv. *nove religije*. ⁴⁶

Takva metafizika vodi subjekta kroz gotovo ista pitanja i čežnje kao u religioznim iskustvima, međutim, put za ostvarenje unutaršnjeg ispunjenja i nadiženja sebe ide drugom logikom no što ide u religijama. A taj put, tehnički, obećava konkretna i brza rješenja čija je glavna okosnica znatno produženje života pojedinaca. Po transhumanistu Cyrilu Gazengelu, čovjek prvi put ima sredstvo za konkretno ostvarenje svojih snova, tj. da

»... ideja ljudske transcencije izlazi iz područja prometejskog mita i ulazi u realnost kao što je prije jednog stoljeća letenje napustilo Ikarov mit da bi ušlo u realnost.« ⁴⁷

Ljudsko je stanje, dakle, stavljeno na krila tehnološkosti te je usmjereno ka ostvarenju vlastite transcencije. Jasno je da je u tijeku demitologizacija

39

Francis Fukuyama, *Kraj čovjeka? Naša poslijeljudska budućnost. Posljedice biotehnoške revolucije*, preveo Marinko Raos, Izvori, Zagreb 2003., str. 271. Slično promišljanje nalazimo kod Josipa Mužića u: Josip Mužić, *Rat protiv čovjeka. Ideologije i prakse raščovječenja*, Glas Koncila, Zagreb 2015., str. 406–410.

40

Simon Young, *Designer evolution. A transhumanist manifesto*, Prometheus Books, New York 2006., str. 6.

41

Usp. Max More, »Letter to Mother Nature«, u: M. More, N. Vita-More (ur.), *The Transhumanist Reader*, str. 449–450.

42

Milan Galović, *Uvod u filozofiju znanosti i tehnike. Znanosti i tehnika u razdoblju nago- vještaja povijesnog obrata*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1997., str. 160.

43

Raphaël Zbiden, »Quand l'intelligence artificielle devient une divinité«, *cath.ch*. Dostup-

no na: <https://www.cath.ch/news/lintelligence-artificielle-devient-divinite/> (pristupljeno 12. 5. 2020.).

44

Vidi: <https://transfigurism.org/> (pristupljeno 3. 4. 2020.).

45

J. Huxley, *Religion Without Revelation*, str. 13.

46

Usp. Tonči Matulić, »Teološko-povijesno istraživanje ishodišta takozvane nove religije. Teološko vrednovanje Mardešićevog dopri- nosa razumijevanju suvremenog religijskog fenomena«, *Nova prisutnost* VI (2008) 1, str. 107–140, str. 112.

47

Cyril Gazengel, »Un problème ancien face à une situation nouvelle«, *Transhumanistes*. Dostupno na: <https://transhumanistes.com/les-lecons-de-lhistoire/> (pristupljeno 18. 4. 2020.).

ne samo ljudskih nedostataka poput raznih bolesti i same smrti nego i demitologizacija svega što sačinjava vjeru u Boga. Takva vjera kao plod neznanja preusmjerena je u vjeru u konkretna i opipljiva rješenja koja nudi transhumanizam koji pomoću tehnike pobjeđuje neznanje. Put za ostvarenje takvog sekularnog poimanja transcendencije vodi kroz »znanstveni materijalizam, razum i napredak«. ⁴⁸

Eshatologija singularnosti i globalne svijesti

Umjetna inteligencija igra ključnu ulogu u transhumanističkim vizijama budućnosti čovjeka općenito, a posebno u najavi njegova postsmrtnog stanja u kojem »smrti više neće biti, ni tuge, ni jauka, ni boli više neće biti jer – prijašnje uminu« (usp. Otk 21,4). Upravo je besmrtno postsmrtno stanje ključno za razumijevanje eshatološkog sustava vjerovanja u transhumanizmu. Od zvučnih tehnoproročkih imena izdvajamo dvojicu kojoj dugujemo temeljne pojmove koji opisuju eshatološku paradigmu kojoj – po njihovom uvjerenju – idemo ususret. Nick Bostrom i Ray Kurzweil svojim poznatim tehnoproročkim najavama smatraju kako će kroz nekoliko desetljeća umjetna inteligencija poprimiti nerazmjerne i nenadmašive dimenzije. Za Bostroma se sve odigrava u »Superinteligenciji« koju definira kao

»... intelekt koji će biti bolji od najboljih ljudskih mozgova na gotovo svim područjima uključujući znanstvenu kreativnost, sveopću mudrost i društvena umijeća.« ⁴⁹

Takva inteligencija može biti digitalno računalo ili skup računalnih mreža, bila bi svjesna i imala bi subjektivna iskustva. Superinteligencija bi trebala riješiti egzistencijske probleme s kojima se susreće čovjek i donijela bi mu ostvarenje temeljnih čežnji. ⁵⁰ No da bi se došlo do takve inteligencije potrebno je stvarati uvjete. Kurzweil nalazi rješenje u tehničkoj »Singularnosti« kao trenutku prožetosti ljudskog života i tehnike. Takva (kon)fuzija brisala bi granice između ljudskog bića i stroja, odnosno između fizičkoga i virtualnoga. Singularnost se javlja kao trenutak transcendiranja fizičkih i kognitivnih granica ljudske inteligencije. Eshatološka perspektiva transhumanizma nalazi svoju prvu kulminaciju upravo u singularnosti kao nadolazećoj transcenciji koja označava »kraj čovjeka« te početak »poslijeljudske budućnosti«. ⁵¹ Važno je istaknuti da singularnost, prije svega, uključuje spomenutu prožetost, tj. hibridizaciju ljudskog i umjetno inteligentnog. Ta hibridizacija vodi k preobrazbi tijela pomoću tehnike. Jesmo li već ušli u tu prvu fazu? Teško je reći ako se misli na već prošireno korištenje proteza. No ukoliko takvo korištenje pomaže u liječenju nekog bolesnog ili nepostojećeg uda, teško je to smatrati stanjem singularnosti jer služi u terapijske svrhe. Singularnosti nije cilj terapija, već temeljna preobrazba ljudskog stanja do dolaska novoga, besmrtnoga, sveznajućega i sveprisutnoga bića. Nadalje, singularnost promiče tzv. *mind* ili *brain uploading* ⁵² kao znak pobjede procesa starenja, biološke tjelesnosti koja u mnogočemu ponižava čovjeka jer ga drži u »stanju biološkog ropstva«. ⁵³ Pomoću *mind uploadinga*, čitava osoba sa svojom poviješću bi bila prenesena u »digitalne podatke«. ⁵⁴ Jednom rastjelovljen, čovjek postaje čisti duh i čista prenosiva informacija koja ima neograničeni pristup drugim informacijama te na taj način može doživjeti »kibernetičku besmrtnost«. ⁵⁵ S pravom ističe Laurent Alexandre da se ovdje već najavljuju paradigmatičke promjene u samom odgojno-obrazovnom sustavu koji neće ostati u okvirima političkih regulacija i direktiva, već će postati stvar individualnog izbora. Po njemu, prva značajna metamorfoza dogodit će se u školskom sustavu zahvaljujući umjetnoj inteligenciji koja će nametnuti drugačiji ritam i mogućnosti

te zahtijevati ono što on naziva »demokratizacijom biološke inteligencije«⁵⁶ kao znaka jednakosti i mogućnosti izbora povećanja intelektualnih sposobnosti pomoću tehnike. Singularnost uspostavlja kolektivnu globalnu svijest kao posljednju fazu evolucije i kao krajnje eshatološko obzorje transhumanizma. Tu svijest Kurzweil naziva »buđenjem univerzuma«⁵⁷ i »inteligentnom sudbinom kozmosa«.⁵⁸ Ona je ujedno kolektivni duh ili svijest ne u sociološkom, već u eshatološko-tehničkom smislu riječi jer označava božanski entitet u kojem smrt svojim nestankom gubi svaki ontološki status.

Nemoguće je ne konstatirati kako transfer transcencije i eshatologije iz religijske u tehničku sferu stvara određenu tehničku kolonizaciju svojstava ljudskog bića i eshatoloških čežnji. Naime, bježeći od dobrote i ljubavi Božje i dinamike prirode kao drevnih izvora traganja za ispunjenjem kod mnogih, ovakva metafizička eshatologija pokazuje ipak potrebu za nečim višim, većim i apsolutnim koje smješta u tehniku. Time subjekta smješta u svijet kontrole i dominacije, s jedne strane, a s druge strane, pomoću onoga što smatramo kibernetičko-hipostatskim sjedinjenjem zarobljava ga u destruktivnoj ontologiji u kojoj nestaje ne samo smrt nego i subjekt kao takav zbog kontrolirane kolektivne svijesti. Premda singularnost nije područje interesa isključivo transhumanista te ne nailazi na konsenzus svih transhumanista, valja reći da mnogima predstavlja ključni trenutak eksplozije brzine razvoja umjetne inteligencije. Istina je da je u toj singularnosti naglasak na osobnom pravu izbora. Međutim, po našem sudu upitno je mjesto koje zauzimaju neke temeljne i nepovredive karakteristike osobe poput jedinstvenosti, individualnosti, identiteta, dostojanstva, itd., jer govor o kolektivnoj svijesti svejedno nosi opasnost da te karakteristike utapa u bezimenom, bezličnom i tekućem totalitetu.

48

Cécilia Calheiros, »Aspirations métaphysiques et attentes eschatologiques chez les transhumanistes«, *Revue d'éthique et de théologie morale* 302 (2019) 2, str. 43–57, str. 46, doi: <https://doi.org/10.3917/retn.303.0043>.

49

Nick Bostrom, »How long before superintelligence?«, *Linguistic and Philosophical Investigations* 5 (2006) 1, str. 11–30, str. 11.

50

Usp. Nick Bostrom, *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*, Oxford University Press, Oxford 2014., str. 14.

51

F. Fukuyama, *Kraj čovjeka?*, str. 18.

52

Ray Kurzweil, *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking Penguin, New York 2005., str. 324, 451. Više o tome vidi: M. Selak, *Ljudska priroda i nova epoha*, str. 70.

53

S. Young, *Designer evolution*, str. 396.

54

R. Kurzweil, *The Singularity is Near*, str. 207.

55

Enad Vertovšek, Ivana Greguric, »Filozofija budućih kiberprostora i transhumanistička stvarnost«, *Filozofska istraživanja* 38 (2018) 1, str. 99–116, str. 115, doi: <https://doi.org/10.21464/fi38108>.

56

Laurent Alexandre, *La guerre des intelligences. Comment l'Intelligence Artificielle va révolutionner l'éducation*, JC Lattès, Paris 2017., str. 79. Po Alexandrovu mišljenju, škola je u aktualnom stanju na putu zastarjelosti i više se neće promišljati o pitanju inteligencije po prirodnoj nadarenosti i sposobnosti stjecanja znanja, već po tome koliko će se čovjek otvarati mogućnostima umjetne inteligencije kojom će se ostvariti »hiperpersonalizacija odgoja« pomoću obaveznih intramozgdanih implantata. Posljedično, »škola sutrašnjice bit će transhumanistička ili je neće biti« (str. 179). Detaljnije o budućem utjecaju kibernetike i umjetne inteligencije na odgojno-obrazovni sustav vidi str. 77–302.

57

R. Kurzweil, *The Singularity is Near*, str. 15, 21.

58

Ibid., str. 342.

Stoga, smatramo da je metafizika transhumanizma redukcionistička jer htijući uzdizati osobu prema ostvarenju njezine punine lišava je temelja, tj. ljudskosti s kojom sebe doživljava naspram zbilje. Nejasni identiteti interneta, digitalnih alata i računalnih mreža postaju prostor i okvir za transcendenciju, što pokazuje grubu materijalizaciju i digitalizaciju ljudskoga. Premda se vidi određeni utjecaj promišljanja Teilharda de Chardina na ovakvu metafiziku, valja upozoriti na činjenicu da transhumanizam i njegovi pobornici zlouporabljaju ovog katoličkog paleontologa, tehnologizirajući njegovu teoriju o noosferi i Omega koju Kurzweil očigledno poistovjećuje sa singularnošću kao trenutkom dolaska eshatologije koja slijedi nakon prožetosti biološkoga i tehničkoga. Naime, Eric Steinhart – pozivajući se na Tiplera i Barrowa – ističe da u transhumanističkoj eshatologiji *singularni individuum* doživi »uskrsnuće kada njegov tjelesni program počinje evoluirati prema *hiper-računalu* oblikovanom tijekom Big Cruncha«. ⁵⁹ Riječ je o informatičko-sekularizirajućoj interpretaciji točke Omega u pojmovima umjetne inteligencije. Dok je za Chardina trenutak eshatologije, odnosno noosfere priprema za pojavu kozmičkog, »Univerzalnog Krista, organskog Središta cijelog univerzuma«, ⁶⁰ za Kurzweila je – kako je već istaknuto – singularnost kolektivne svijesti i preobrazbe. Još jednom se očituje ambivalentnost transhumanističke metafizičko-eshatologije jer, s jedne strane, prevladava prividni kolektivizam u globalnoj svijesti, a druge strane, raste individualizam kao kriterij za potpuno ostvarenje sebstva i smisao bivstvovanja. U svakom slučaju, nameće se zaključak da eshatologija postsmrtnog stanja nosi smrtonosnu čežnju za besmrtnošću koju smatramo svojevrsnom odbojnošću i mržnjom prema životu jer nije sasvim jasno koliko će biti kadra ispuniti spomenuti smisao bivstvovanja.

Utopija postsmrtnog stanja

Naturalistička i tehno-eshatološka perspektiva

Raznolikost u promišljanju potvrđuje da transhumanistička epistemologija ne uživa konsenzus među transhumanistima. Premda je spomenuta transhumanistička deklaracija glavna okosnica iz koje polazi svaki transhumanist, teško bi i krajnje nepošteno bilo izjednačiti sve njih u jednu homogenu viziju čovjeka i njegove budućnosti. Stoga, dok je za jedne, poput Raya Kurzweila, Nicka Bostroma i većine transhumanista transcendencija samo čin nadilaženja sebe pomoću tehnike, za druge, poput Jamesa Hughesa, ⁶¹ to bi nadilaženje moglo nositi soteriološku i eshatološku kompatibilnost s religioznom iskustvom. U svakom slučaju, svojim promišljanima zadiru u drevno – makar ne uvijek istovrsno – filozofsko i teološko razumijevanje čovjeka, njegova nadolazećeg stanja, čineći ga ontološkim nomadom te pretvarajući društvo u pozornicu spektakala na kojoj je čovjek u svojoj biti infantiliziran te u konačnici zaboravljen, a samo društvo desocijalizirano.

Glede njene metafizičko-eshatološke strukture, evidentno je kako se transhumanizam koristi temeljnim i egzistencijskim problemima s kojima se susreće društvo, kao što su razni strahovi i nadanja, čineći ih ontološkom podlogom na kojoj gradi svoju viziju. Tamo gdje je instrumentalistički razum dao evolucionističke i pozitivističke smjernice, transhumanizam dodaje soteriološku dimenziju tehnološkosti, nudi vjeru u život nakon života, zadržavajući na taj način temeljnu ljudsku čežnju za obećanom vječnošću. Važno je istaknuti da transhumanizam nije samo pitanje evolucionističkog scijentizma, niti je u svemu identičan nekoj *novoj religiji* tehnike. On se još uvijek nalazi na raz-

među obećanja i stvarnih mogućnosti, znanstvene fantastike i realnog ostvarenja,⁶²

»... individualnog projekta i eshatološke vizije, pozitivističke utopije i neoliberalne ideologije nadilaženja sebe, (...) racionalnosti i metafizičkih stremljenja.«⁶³

Neki transhumanisti najavljuju ekumenske »trans-duhovnosti« kao trenutak

»... kompatibilnosti metafizike, teodiceje, soteriologije i eshatologije između transhumanističkog i religioznog svjetonazora.«⁶⁴

No pitanje religioznosti po svojoj 'iracionalnosti' i otajstvenosti različito je od transhumanističkog racionalizma i ne može ga se svesti na tehničko iskustvo ili pogled na zbilju. To je različitost koja ne znači u svemu suprotnost, ali ni ne dopušta izjednačavanje ili pokušaj banalizacije jednog (transhumanizma) i drugog (religije). U svakom slučaju, uzmemo li u obzir religioznost u njezinoj horizontalnoj i vertikalnoj dimenziji povezivanja s drugima i s Drugim, povjerenja u druge i u Drugoga, stremljenja i osjećaja istinske ispunjenosti, poniznosti i slavljenja, prožetosti bez gubljenja sebe, čežnje za Bogom, za nekim idealima itd., možemo reći da transhumanizam njeguje metafiziku i eshatologiju cilja bez temeljne i ispunjujuće svrhovitosti. Zapravo je otvoren različitim, mješovitim svrhovitostima i idealima koje čovjek ima slobodu sam odabrati jer ne proskribira strogo određen sustav svrhovitosti u svim dimenzijama života. U njemu prevladavaju mogućnosti koje proizlaze iz tehničkih inovacija kao načini detradicionalizacije i demonopolizacije obećavanja koja su davale religije i politika. Te mogućnosti, barem na ovoj razini biomedicinskih, robotičkih i biogenetičkih dostignuća, (još) ne ostvaruju temeljnu preobrazbu svijeta i nadilaženje ljudske naravi. Stoga, ako i ima nečega eshatološkoga u njemu, onda je *modus essendi* toga nečega opletenost u svjetovnosti, sekularnost »koja poslijebiolško predstavlja kao jedinu 'sudbinu' ljudskog«,⁶⁵ a *modus operandi* instrumentalizacija znanosti u ideološke svrhe. Prema tome,

59

Eric Steinhart, »Teilhard de Chardin and Transhumanism«, *Journal of Evolution and Technology* 20 (2008) 1, str. 1–22, str. 15. *Big Crunch* treba shvatiti kao fazu koncentracije svemira.

60

Pierre Teilhard de Chardin, *Science et Christ*, Seuil, Pariz 1965., str. 41.

61

Usp. James Hughes, »The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future«, *H+ and Religion*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/237467243_The_Compatibility_of_Religious_and_Transhumanist_Views_of_Metaphysics_Suffering_Virtue_and_Transcendence_in_an_Enhanced_Future (pristupljeno 11. 5. 2020.).

62

Zanimljiva je i vrlo poticajna važnost koju pridaje transhumanizmu Francuska biskupska konferencija izdajući 2013. godine jedan

dokument na tu temu s više nego znakovitim naslovom: *Le transhumanisme ou quand la science-fiction devient réalité (Transhumanizam ili kada znanstvena fantastika postaje stvarnost)*. Vidi: Documents épiscopat, *Le transhumanisme ou quand la science-fiction devient réalité*, Secrétariat général de la conférence des évêques de France, Pariz 2013.

63

C. Calheiros, »Aspirations métaphysiques et attentes eschatologiques chez les transhumanistes«, str. 52.

64

J. Hughes, »The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future«.

65

Krunoslav Nikodem, »Genetički inženjering i nova duhovnost. Smisao života i smrti u poslijeljudskom kontekstu«, *Socijalna ekologija* 14 (2005) 3, str. 171–193, str. 172.

»... transhumanizam (...) proizvodi sustav vjerovanja s međuprostorima političke ideologije, pozitivističke utopije i sekularizirane tehn-eschatologije.«⁶⁶

Kako sami ističu:

»Transhumanizam je naturalistička perspektiva. Trenutačno ne postoji čvrsti dokaz o postojanju nadnaravnih sila ili nesvodivih duhovnih fenomena, a transhumanisti radije utemeljuju svoje razumijevanje svijeta na racionalnim načinima istraživanja, posebice sa znanstvenom metodom.«⁶⁷

Stoga je poimanje religioznosti u tradicionalnom smislu isključeno, a u središtu je gotovo božanska vladavina tehnike i subjekta.

Ta iluzorna želja postsmrtnog stanja za oslobođenjem religijskoga u ime racionalnosti nerijetko vodi do suprotnih efekata. Naime, htijući osloboditi čovjeka od njegovih ontološko-bioloških nedovršenosti transhumanizam dovodi čovjeka do stanja auto-idolopoklonstva jer ga podlaže vlasti njegovih izuma dajući im veću moć od samog izumitelja.⁶⁸ Time je izopačen izvor moći, a čovjek nestaje u dubinama vlastitih ruketvorina; njima se klanja i (ne)svjesno služi zauzimajući položaj stroja. Odatle auto-idolopoklonstvo i vladavina izuma nad izumiteljem. Vlada

»... usmjerenost k 'unutrašnjem svemiru' ljudskog bića i zanemarivanje 'vanjskog okoliša', odbacivanje transcendentnog i naglašavanje imanentnog, isticanje individualnog ispred društvenog, zahtjev za besmrtnošću 'sada i ovdje', odbacivanje povijesnosti i isticanje sadašnjosti, te naglašavanje imperativa želja i sreće bez obaveza.«⁶⁹

Čovjek traži spas i višu transcendentnu narav kroz djela svojih ruku. Na koncu, mobilnost, neposrednost, instantnost i brzina kojima obiluje postmoderno ljudsko stanje pojačavaju iluziju slobode i nesretnu metamorfozu ljudskoga. Nadalje, ta metamorfoza proizlazi iz površnih, krhkih i nestalnih ljudskih paradigma koje ne crpe svoj izvor u otajstvu Boga. Takva dinamika stvari čini čovjeka ne samo (virtualnim) nomadom nego i sužnjem⁷⁰ jer je izgubljen između vremena darovanog, realnog života i obećanog tehnički višeg života.

Iluzija biomedicinske dekonstrukcije smrti

Godine 2011. već spomenuti francuski kirurg Laurent Alexandre objavio je knjigu znakovitog naslova: *La mort de la mort (Smrt smrti)* u kojoj je znanstveno-biomedicinskim podacima i u duhu transhumanističkih obećanja najavio smrt smrti. Glavni su čimbenici takvog odlaska smrti iz ljudske vrste genetika, genska terapija, matične stanice, nanomedicina, nanotehnologija, regenerativna medicina, umjetno produžavanje života, rastuća praksa krionike, hibridizacija čovjeka i stroja.⁷¹ Najavljen je na taj način prijelaz iz popravljenog čovjeka u poboljšanog i besmrtnog čovjeka. Univerzalno i prirođeno ljudsko stanje u kojem subjektivnost i smrtnost usko koegzistiraju stavljeno je u pitanje, a oživljeni su drevni mitovi o besmrtnosti koji su u temeljima ljudske civilizacije. Svaka smrt u biotehnološkom društvu prestaje biti stvar ontološke naravi i postaje znak znanstvenog neuspjeha. Na taj je način smrt prešla iz »ontološkog statusa u povijesnu kontingenciju«,⁷² a starenje ulazi na popis bolesti odnosno patološkog stanja. Život nakon života u ovostranosti zamijenio je čežnju za životom nakon smrti u onostranosti.

U takvoj promijenjenoj paradigmi, eschatologija se jednostavno i »uspješno utapa u tehnologiji«. ⁷³ Biomedicinska dekonstrukcija smrti, ⁷⁴ tj. medikalizacija smrti, s jedne strane, izbacuje simboličku i religioznu otajstvenost toga temeljnog trenutka čovjekovog oproštaja s vidljivim svijetom i sa svojima,

a s druge strane, stvara utopiju tehničke nadmoći nad čovjekovim najvećim neprijateljem, nad smrću. Ta medikalizacija smrti nastoji spuštati onostranost u neograničenu ovostranost s temeljnom idejom evakuacije svake normativne transcencije. U tome se, po našem sudu, nalazi ključni trenutak emergencije postsmrtnog stanja. Takvo stanje nije samo pitanje borbe protiv smrti nego je i odbijanje rađanja jer tehnička destrukcija smrti vodi do života bez starenja, odnosno do neprekinutog produživanja života. Postmoderno društvo već potvrđuje da znatni porast životnog vijeka ide u korak s padom nataliteta. Dok je smrt nekoć bila povezana sa svim životnim razvojnim fazama,⁷⁵ danas je uglavnom smještena u domove za starije i nemoćne, odnosno u kategoriju tzv. treće životne dobi. Na taj način biogerontologija ne ide samo logikom gerijatrije, tj. proučavanjem i liječenjem bolesti vezanih uz starost, nego želi i zaustaviti biološki proces starenja i posljedično samu smrt. Starost prestaje biti prirodni fenomen, a smrt biološka nužnost te postaju (starost i smrt) akcidentalne pogreške prirodne selekcije.⁷⁶ Tehnička promjena ljudske naravi kroz njezino poboljšanje sve do rođenja informacijskog bića temeljni je i epohalni izazov postsmrtnog stanja. Stoga Edgar Morin razložno smatra da

»Kolonizirati vrstu znači kolonizirati smrt: to je trijumf individualnosti, njezine beskonačne mogućnosti. Upravo stoga perspektive znanstvenog napretka ne sadržavaju samo tendenciju prema progresivnom grickanju smrti, nego i tendenciju prema revoluciji čovjeka u samoj njegovoj naravi.«⁷⁷

Oblik smrti koji bi bio prirodan i prihvatljiv onaj je koji sam pojedinac u svojoj autonomiji i samouvjerenosti izabere. Svaki drugi oblik koji bi proizašao iz starenja, neke bolesti ili nesretnog slučaja bio bi apsurdan i u postsmrtnom stanju promašaj.

66

C. Calheiros, »Aspirations métaphysiques et attentes eschatologiques chez les transhumanistes«, str. 55.

67

Nick Bostrom, »The Transhumanist FAQ«, u: David Kaplan (ur.), *Readings in the Philosophy of Technology*, Rowman & Littlefield, Maryland 2009., str. 345–360, str. 359.

68

Svjesni ovakvog ishoda, neki transhumanisti, poput Bostroma, govore o egzistencijalnom riziku koji ne treba zanemariti, odnosno koji poziva na smotrenost. Više o tome vidi: Nick Bostrom, »Existential Risks. Analyzing Human Extinction Scenarios and Related Hazards«. Dostupno na: <https://www.nickbostrom.com/existential/risks.html> (pristupljeno 10. 5. 2020.).

69

K. Nikodem, »Genetički inženjering i nova duhovnost. Smisao života i smrti u poslijeljudskom kontekstu«, str. 173.

70

Heidegger s pravom govori o čovjeku kao »robu zaborava bitka« po tome što »nema tehniku u rukama«, već je on »njezina igračka«. – Martin Heidegger, *Vier Seminare*, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1977., str. 108.

71

Usp. Laurent Alexandre, *La mort de la mort. Comment la technomédecine va bouleverser l'humanité*, JC Lattès, Pariz 2011., str. 13–19.

72

C. Lafontaine, »La condition postmortelle«, str. 328.

73

Zygmunt Bauman, *Mortality, Immortality and Other Life Strategies*, Stanford University Press, California 1992., str. 141.

74

Usp. C. Lafontaine, »The Postmortal Condition«, str. 298.

75

Usp. Toni Walter, »How the dead survive. Ancestors, immortality, memory«, u: Michael Hviid Jacobsen (ur.), *Postmortal Society: Towards a Sociology of Immortality*, Routledge, London, New York 2017., str. 19–34.

76

Usp. C. Lafontaine, »La condition postmortelle«, str. 331.

77

Edgar Morin, *L'Homme et la mort*, Seuil, Pariz 2002., str. 348.

Transhumanistička paradigma biomedicinske dekonstrukcije smrti vraća nas na razumljivu borbu između čovjekove unutarnje tjeskobe pred misterijem smrti i neizbježnosti tog trenutka odlaska s ovog svijeta. Smrt ostaje jedna od tragičnih i zagonetnih zbilja ljudske naravi⁷⁸ i njezino odbijanje čas svjedoči o odbijanju ljudskog života, čas o odbijanju Boga koji dozvoljava smrt. Razumljivo je, dakle, da transhumanizam ne ostaje ravnodušan pred tom činjenicom, tj. smatra smrt temeljnim neprijateljem. No logika i način najavljene pobjede stavlja čovjeka u drugu logiku auto-idolopoklonstva kojom želi naći rješenje *per se*, odnosno po djelu ruku svojih, odbivši svake vrste transcencije *ad extra*. Je li uspjeh takve utopije moguć s do sada opisanim tehnokratskim paradigmatskim načelima? Odgovor nalazimo – makar u drugom kontekstu i značenju – u analizi koju donosi Selak, po Berdjajevljevu mišljenju tumačeći dinamiku »nebeske povijesti«:

»Sva tragedija postojanja je tragedija unutarnjeg odnosa između čovjeka i Boga, rođenja Boga u čovjeku i čovjeka u Bogu. *Bogočovjeku* nasuprot stoji *čovjekobog*: ne neutralni čovjek, nego čovjek koji je sebe postavio na mjesto Boga. Da bi čovjek potvrdio sebe u potpunosti i da ne bi izgubio izvor i svrhu svojega stvaralaštva, on mora osim sebe potvrditi i Boga. Kad ljudska osobnost ne želi ništa drugo poznavati nego sebe, ona se raspada i dopušta provalu niskih prirodnih nagona, te se i sama svodi na takve nagone. Posljedica negiranja višeg načela je činjenica da se čovjek na koban način podredio nižim, ne nadljudskim nego podljudskim načelima. Individualizam razara individualnost.«⁷⁹

Svjesni smo da zbog toga što se iz Berdjajevljeve filozofske perspektive dokidanje smrti čini nepoželjnim ne znači da ono nije moguće sanjati i možda ostvariti ostajemo li u transhumanističkoj logici i drugim drevnim mitologijama o čežnji za besmrtnošću. No znači li takvo stanje čovjekove besmrtnosti nužno ispunjenje njegovih temeljnih čežnji i temeljnu potvrdu sebe? Zasigurno ne. Jer tamo gdje se ne umire, tamo se ni ne živi, a život bez smrti kad-tad završava u besmislu. Utopija biomedicinske dekonstrukcije smrti u postsmrtnom stanju stavlja nas, dakle, na raskrižje nadljudskih i podljudskih izbora i pred ispit naše ljudskosti.

Zaključne misli

Postsmrtno stanje i metafizička eshatologija koja je s njim povezana posebno je karakteristična po transhumanističkoj biomedicinskoj dekonstrukciji smrti. To stanje nije promjena epohe – premda transhumanizam sa svojim obećanjima više potiče na takvu promjenu – nego je mogućnost drugačijeg doživljaja stanja ljudskoga kojeg treba poboljšati posredstvom konvergentnih tehnika. Posrijedi je metafizika koja materijalizira dušu te teži stvaranju kolektivne i globalne svijesti u kojoj je individualnost po našem sudu samo prividno bitna. Takva je metafizika pokušaj odgovora na (navodno) neuspjela transcendentna obećanja prisutna u raznim religijama i u političkoj sferi. Logikom i snagom antropotehnogeneze otvoren je put k disoluciji subjekta i za njegov spas po superinteligenciji i singularnosti kao vrhuncu i prilici za pojavu posthumanog bića lišenog svih manjkavosti inherentnih ljudskoj prirodi i u konačnici same smrti. Glavni izvor za ostvarenje takve ambicije besmrtnosti u postsmrtnom stanju ne nalazi se, dakle, u drevnoj filozofskoj metafizici koja je po načelu uvijek u napetosti s vremenom. Ne nalazi se ni u duhu tradicionalnih religija koje obećavaju – ne ovozemaljsku besmrtnost, nego – vječnost onkraj vremena. On se nalazi u tehnoznanostima utemeljenim na algoritmima čiji je cilj pobjeda nepredvidljivoga, kontingentnoga, povijesti i u konačnici života onakvog kakav ga sada poznamo. Postsmrtno stanje nas stavlja u logiku raskida s vremenom, s brigom za budućnost i s ljudskim stanjem.

Posljedično, transhumanistička eshatologija pojavljuje se kao sekularizacija i naturalizacija drevnih eshatoloških tema. Dakako da se zasluga ovakve transhumanističke vizije nalazi u činjenici da se čovjek ne može miriti s nekim egzistencijalnim temama s kojima se u svakoj epohi bori. Nalazimo se u epohi traženja tehničkih rješenja svim ljudskim problemima. Mogu li takva rješenja donijeti temeljno ispunjenje? Teško je reći. Jer svako tehničko rješenje za najdublje ljudske čežnje uvijek ostavlja čovjeka neutaživim jer su to rješenja koja dolaze od njega samoga. Želja za besmrtnošću uvijek je prisutna u ljudskoj prirodi. No mogućnost tehnokratskog ostvarenja takvog postsmrtnog stanja više plaši nego ispunjava. Jer gdje nema smrti nema ni života, a gdje se život neprekinuto produžava nestaje osjećaj ispunjenosti, a nastaje agonija.

Odilon-Gbènoukpo Singbo

**Postmortal Condition:
Metaphysical-Eschatological Ambitions of Transhumanism**

Abstract

The paper analyses various metaphysical and eschatological implications of transhumanism, especially in the light of its idea of the immortality of the human species. Through a concise interpretation of the historical framework of the emergence of the transhumanist movement, the paper highlights its main features such as human improvement, overcoming human nature, and overcoming inherent human deficiencies using modern scientific disciplines and modern technologies. Those features help understand metaphysics and eschatology as formed by some aspects of transhumanism. These aspects are unquestionably technological and secular in their principles, as they distance themselves from the religious understanding of human longing and death. Often, death is understood as a mistake, while the process of ageing is seen as a pathological, humiliating but curable condition. Transhumanism thus marks the end of the human-transcendental perspective of a free individual, created by the goodness of God and saved by the love of God, through the mystery of Jesus Christ. The paper argues that technocratic solutions cannot fulfil fundamental human longings.

Keywords

postmortal condition, transhumanism, metaphysics, eschatology, technics, technology, immortality, enhancement, religion

78

O temi smrti iz perspektive raznih znanstvenih disciplina vidi: Ivan Markešić (ur.), *Čovjek i smrt. Teološki, filozofski, bioetički i društveni pristup*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatsko katoličko sveučilište Zagreb, Postsmrtna pripomoć Zagreb, Zagreb 2017.

79

Marija Selak, »Bioetički osvrt na filozofiju Nikolaja A. Berdjajeva. Promišljanje degradacije duhovnosti i biti tehnike u prijelomu epoha«, *Filozofska istraživanja* 29 (2009) 3, str. 603–614, str. 610.